

Sorsok és mesék*

A Magyar Olvasástársaság – hat-nyolc évnyi előkészületek utáni – 1991-es megszervezésének, megalapításának egyik legfontosabb mozgatórugója az úgynevezett tudományközi, az interdiszciplináris szemléletmód bátorítása, megerősítése volt. Egyszerűbben szólva az olvasástudományok különböző területei művelőinek (pedagógus, könyvtáros, logopédus, pszichológus, gyermek-, ifjúsági és tankönyvíró, szerkesztő, gyógypedagógus, szociológus, nyelvész stb.) képviselői ne véletlenszerűen találkozzanak, cseréljenek eszmét, hanem előre tervezetten, rendszeresen gyakoroljuk egymás feltevéseinek, eredményeinek, szempontjainak jobb megértését, folyamatosan tanuljunk egymástól! Hiszen az ebben a témakörben elkötelezettek mindnyájan azonos célokért munkálkodnak: az emberiség kulturális örökségének frott változatát szeretnék a lehető leghatékonyabban átadni az ifjabb nemzedékek számára a jelzett szakemberek együttműködésével, mindenekelőtt a családtagok, a szülők, a nagyszülők, valamint a pedagógusok segítségével.

Közismert tény, hogy a tudományos eredmények látványos, ugrásszerű gyarapodása rendszerint a határterületek érintkezése mentén, a kölcsönösen megtermékenyítő felismerések, közelítésmódok találkozása nyomán következik be. A népmese különösen jó példa erre a több tudományt egyszerre mozgósító tematikus gyűjtőpontra. Hiszen a néprajz mellett a kulturális antropológia, az esztétika, a lélektan, a pedagógia, a szociálpszichológia, a biblioterápia, újabban pedig a leginkább Papp Gábor nevével jelzett „csillagmitológia” hívei egyaránt kiemelten fontos kutatási területként jegyzik a népmesék világát. Ezért is vált 2004 ősze óta visszatérően fontos alkalommá, hogy évenként szeptember 30-át, Benedek Elek születésének évfordulóját a Népmese Napjaként országszerte iskolák és könyvtárak százaiban számon tartásák, és legalább ezen a napon a lehető legtöbb gyerek előtt láthatóvá legyen ez a hosszú távú elkötelezést, kitörölhetetlenül erős kíváncsiságot eredményező – Bettelheim fordulatával élve – „varázstükör”.

Talán utólag is említésre méltó, hogy a 1998 és 2004 közötti években ugyancsak a Magyar Olvasástársaság kezdeményezésére szeptember 8-ára, az Írásbeliség Nemzetközi Napijára (International Literacy Day) a Nemzetközi Olvasástársaság (International Reading Association) mozgalmához kapcsolódva, sajtótájékoztatók, konferenciák, pályázatok sorát szerveztük. Célunk alapvetően akkor is azonos volt: az elektronikus és frott sajtón keresztül az érintettek lehető legszélesebb körét kí-

* A Balassi Bálint Megyei Könyvtár és a Magyar Olvasástársaság közös konferenciáján Salgótarjánban, 2007. szeptember 28-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

vántuk megszólítani. Vegyék észre a hazai olvasáskultúra valós, esendő, romló állapotát! Mielőbb fogalmazódjanak meg az éppen aktuális oktatási és művelődéspolitikai teendők! Lássuk a korábbiaknál világosabban a könyvkiadás, a gyermek- és ifjúsági lapkiadás, a pedagógus, valamint a könyvtárosképzés, továbbá a könyvtárfejlesztési elképzelések minden kritikát elviselő kiformálódását!

A következőkben a mesék újszerű fejlődés-lélektani jelentőségű megközelítéssel szolgálunk, a korai gyermekkorban alakuló személyiség formálásában játszott, alapos okkal feltételezett szerepéről kívánunk néhány gondolatot közreadni. A jelzett látásmód természetesen nem előzmények nélküli, hiszen az 1970-es évek eleje óta közismert a pedagógus- és könyvtárosképzésben a Mérei-Binét kézikönyv idevágó fejezete, majd az először 1985-ben megjelent Bruno Bettelheim könyve, az 1990-es évektől kezdődően pedig Marie-Luise von Franz, Victor Frankl és Eugen Drewermann művei váltottak ki – legalább a szűkebb szakmai körökben – felfokozott érdeklődést.

Jelen írásunk természetesen nem az említett szerzők gondolatrendszerének összegzését kívánja nyújtani. Törekvésünk sokkal inkább a folytatás, egy új hang megjelenésének kiemelése, a figyelem felhívása.

Bevezetésként talán elegendő rögzítenünk, hogy a korábbi mélylélektani közelítésmódok szinte kizárólag az egyén kora gyermekkori, intrapszichés traumáival, konfliktusaival foglalkoztak. Ugyanakkor két évtizede Bert Hellinger új alapelveken nyugvó gondolatrendszere, kezdetben csak Németországban, majd Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban, az utóbbi hat-hét évben pedig már hazánkban is mind több érdeklődő figyelmét keltette fel.

Bert Hellinger eszmerendszeréről

Hellinger terápiás gyakorlata során szembesült azzal az alapvető felismeréssel, miszerint az egyén lelki szenvedéseinek gyökere nem mindig egyszerűen a személyes élettörténetben, a kora gyermekkor traumáiban ered, hanem azon túl a nagyobb család (legalább három generációt felölelő) történetében is fellelhető.

Véleménye szerint sok egyéni tragédia, szenvedés hátterében inkább a kollektív, családi, nemzeti sorsformáló erők tudattalan átadása, átvétele – szakszerűbben: a transzgenerációs traumák – állnak. Ennek következtében az önmegértés, a gyógyulás alapfeltétele a családtörténet, különösképpen a titkos, az elhallgatott, az „elfelejtett” elemek (házasságon kívül született gyermek, szenvedélybetegségek, korai életszakaszban tragikus körülmények között elvesztett testvérek, öngyilkosságok, kriminális események stb.) felszínre hozatalában, az egymást követő generációk közötti, szeretetteljes tisztelet és béke kialakításában rejlik. A szaknyelven transzgenerációs traumák, titkos történetek megjelenítését az úgynevezett családfelállítás gyakorlatában lehet elsajátítani, ahol a több generációs családi szervezet egészéből, belső dinamikájából következtetnek a páciens szenvedéseinek okaira és természetesen a gyógyulást segítő gesztusok, érzelmek, gondolatok, tettek kialakításának szükségességére. Hellinger szerint létezik egy tudattalan családi lélek vagy lelkiismeret, amelynek hatására magunkban hordozzuk azt a mély tudattalan vágyat, hogy szeretetből magunkra vegyük egy-egy ismert, ismeretlen ősről szenvedését. Ennek részleteiről már magyarul is bőségesen tájékozódhatunk Hellinger és tanítványai-

nak (többek között Nelles, Wilfried, Schäfer, Thomas, Angster Mária, Vas József Pál, Zseni Annamária és mások) cikkeiből, könyveiből. (Az érdeklődőknek a nagyobb könyvtárak katalógusai, a könyvesboltok polcai előtt vagy mellett érdemes az internetes keresők egyikébe egyszerűen a Hellinger nevet beírnia, máris bőséges választékot talál.)

Hellinger és a mese

Szűkebben vett témánkról több utalás mellett egy önálló könyvecskét is örömmel ajánlunk az érdeklődő olvasóknak: Schäfer, Thomas *A férfi, aki ezer évig akart élni. Mesék az életről és a halálról Bert Hellinger szisztematikus pszichoterápiájának nézőpontjából* (Bp., 2002). „Halál nélkül mit sem érne az élet!” – olvasható az egyik afrikai mesében. Vagy ahogyan Pilinszky János fogalmazta: az ember az egyetlen lény, aki a halálának biztos tudatával él. (Holott a XX. század végére a halál kikerült az élet rendjéből, a kórházi ágyak függőyei mögé bújtatták. Többek között ennek az embertelen gesztusnak a korrigálására is szolgálhatnak a hagyományos népmesék.) S ettől a saroktól indulva teljesen érthető, hogy a mesék gyakori témája maga a halál, illetve az annak elkerülésére tett hiábavaló törekvések sorozata. Akarva, akaratlan ott lappang ez a tetteink után rejtőzködő motívumainkban, hiszen utódokat, összetéveszthetetlen, egyedi jeleket szeretnénk magunk mögött hagyni. Ezen iskola követőinek felfogása szerint halatlanul fontos megbéknülnünk az élők sorából már eltávozott családtagjainkkal Paradox módon növeli életerőnket, ha szeretettel közelítünk halottainkhoz. Ha viszont például a halott testvérrel nem számolnak, hanem tabuvá, titokká. „soha nem létezett”, kitalálttá válik a családi emlékezetből, akkor többnyire az egyik leszámolt azonosul vele. Ebben az esetben a terápiás tapasztalatok sokasága szerint a következmények beláthatatlanok, amelyeket mai tudásunk szerint kizárólag a családállítás módszerével korrigálhatjuk.

Szerzőnk véleménye szerint a mesék sok esetben egy-egy család életének tömörített történetét, a férfi–nő viszony, a szülő–gyermek kapcsolat alapkonfliktusait jelenítik meg. Még közelebb jutunk a lélektani hitelhez, ha a paciens kedvenc meséi felől tudakozódva a szülők nyílt vagy rejtett útravalóját, életre szóló üzenetét véljük ezekben felismerni. Például azért marad kitörölhetetlenül fontos az adott mese számunkra, mert az ott hallottakban, olvasottakban, a szimbólumok által sugallt értelmezésekben a szüleink által indirekt, nonverbális módon meghagyott üzenetekre ismerünk bennük.

Schäfer az általános elemzési szempontok vázolása után konkrét mesék elemzése útján a tipikus halálhelyzetek egy sorát, illetve a hozzájuk kapcsolható panaszok gyógyításának módszereit taglalja: a) Halál a családban, elhunyt gyerek és testvérek, b) Az idő és elhunyt szülők tisztelete, c) A halál a férfi és a nő között, d) Ha elfelejtünk köszönetet mondani a gyógyításért, e) „A rászédett halál”.

Hellinger gondolatrendszere egész életfelfogásunkat módosíthatja, vagy éppen ősi tudásunkat („Tiszteld apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj a Földön!”) erősíti meg a kortársi lélektan aktuális eredményeivel. Ezzel együtt a mi szempontunkból ott izzanak fel különösképpen a jelzett elemzések, amikor a mesék jelentését, jelentőségét a sorskönyv fogalmával hozzák összefüggésbe.

A mesék mint életünk sorskönyvei

Eric Berne neve évtizedek óta ismert a szűkebb olvasóközönség előtt az emberi játszmákról írott könyvének sikere nyomán, amelyben gyermeki, szülői és felnőtt énünk szükségszerű folyamatos létéről, akaratlan külső és belső játszmáink működésének bizonyítékairól, alapvető indítékairól értekezik meggyőzően.

Témánk szempontjából még nagyobb jelentőséggel bír a fenti mű folytatásaként olvasható *Sorskönyv* című vaskos kötete. (Ebben a pillanatban előttem éppen az 1997-es évszámmal jegyzett, harmadik kiadás egy példánya van kinyitva. Bp., Háttér Kiadó, 513 p.) Természetesen az alábbi néhány bekezdés nem recenzio, nem is kritika, de a mesék jelentősége felől közelítve nyomatékos ajánlás a könyv kézbevételére.

Azért mert a legutóbbi alcím előtti záró mondat tágabb jelentését ki kell fejtenünk. Mit is jelent lélektanilag az életünket meghatározó forгатókönyvekről, Eric Berne szóhasználatát követve, sorskönyvekről beszélni? Különösen az utóbbi másfél, két évtizedben, amikor az egyén szuverenitása, önérvényesítő, önmegvalósító tendenciái oly sokszor abszolút értéként jelennek meg a hétköznapi beszéd mellett még a pedagógiai, illetve a lélektani tárgyú közleményekben is.

Amint Berne említett könyvében ezt löbb helyen is érinti: kifejti „*Minden ember sorsát az határozza meg, hogy mi megy végbe a fejében, amikor külső eseményekkel konfrontálódik.*” (47. p.) A bennünk kialakuló reakciók pedig már nagyon korán, két-három éves korban készen vannak(?), kialakulnak, mert sorskönyveinket, és ellensorskönyveinket a fejünkben hordozzuk. Hiszen „*a szülői hangok duruzsolják bennünk, mit tegyünk és mit ne tegyünk, s ezek a hangok... képekké formálódnak, s mindezeket átszűrve észleljük a világ dolgait. A világban élő ember mások sorskönyvének egész hálójába bonyolódik bele: először a szülőkébe, majd a házastársáéba...*” (72. p.)

Az első megdöbbenő állítása szerint „*Sorskönyvvel a fejünkben, (a lelkiünkben?) jövünk a világra.*” Mert már a megszületés előtt rengeteg dolog megtörténik. Várva várt magzat érkezését jelzik a biológiai üzenetek, a laboratóriumi leletek, netán gyilkos indulatok támadnak az első „riadalom” nyomában? Több évtizedes longitudinális kutatások adataiból tudjuk, hogy a művi abortuszról hozott döntés ellenére megszületett gyermekek későbbi életében a devianciák (alkohol, drog, öngyilkosság) négyszer-öttször nagyobb valószínűséggel jelennek meg, mint a feltétlen szeretettel várt társaiknál. Ugyancsak rendkívül erős befolyást jelent a későbbiekre a születési sorrend, például a testvérsorban első gyermekek intelligencia hányadosa általában magasabb, ráadásul kötelességtudóbbak, teljesítményorientáltabbak, de egyúttal boldogtalanabbak, mint az utána következők. Továbbá már a várandós állapotban is intenzív érzelmi és fizikai kapcsolat van az édesanya és a magzat között. (Lásd erről bővebben Raffay Jenő, Molnár Judit és mások közleményeit!)

Magá a névadás is ennek a születés előtti sorskönyvnek lehet egyik fontos eleme. „*Az a gyerek, akit a mamája királyi tisztelettel Lajosnak vagy Mátyásnak szólít, és a pajtásaitól is megköveteli ezt, másfajta életet fog élni, mint Lajcsi és Matyi, és megint mást, mint Luluka és Móci*” – szól szerzőnk külön magyarázatot nem igénylő példája (95. p.). A tőzétenttudomány jól ismeri a névadásban kifejeződő kívánságok sokszor kivédhetetlen önbeteljesítő erejét. Bizonyos értelemben

Káin és Ábel konfliktusa már a névadás pillanatában eldőlt: Káin nevének jelentése: íme a fiú, Ábelé: a lehelet...

A sorskönyv elsődleges értelme az az öntudatlanul, rejtetten ható, működő fantáziakép, amit gyermekkorunkban eltervezünk életünkről, halálunkról, s ezt a képet mindig magunkkal hordozzuk. Természetesen a születés pillanatában már magunkkal hozott sorskönyv részben folyamatosan módosulhat, például a kora gyermekkorban hallott ősmesék hatására, amelyeket kezdetben a „mindenhatónak” hitt szülőktől hallunk, majd az egyre táguló világban megjelenik az állatmese, a tündérmese. A serdülő pedig egyre reálisabban, egyúttal kritikusabban szemléli környezetét, aminek eredményeként a sorskönyv egyre inkább belesimul a valóságba. S itt egy hallatlanul fontos törésponthoz érünk! Gyakran nem a mese egésze hat, hanem annak csupán egyetlen mozzanata ragadja meg a befogadó lelkét. Ez a különleges érintettség: „Ez rólam szól! Mintha magam írnám. Ez én vagyok!” élménye egy azonosulási folyamat kitüntetett pillanata. Egy-egy ilyen mozzanat kivédhetetlenül a sorskönyv részévé válhat. Egyszerűbben szólva, a kedvenc mesék tudatos, tudatalan identifikációs mechanizmusokat gerjesztő hatásai a sorskönyv fontos pontjává nemesedhetnek. (Egyébként ebből a mozzanatból egész irodalomtanítási gyakorlatunkra nézve is fontos következtetéseket kellene levonni!)

Miért is fontos az állatmeséktől, a népmeséken, a tündérmeséken, a magával ragadóan izgalmas meseregényeken, történeteken, novellákon, ifjúsági regényeken keresztül a rendkívüli, majd a hétköznapi hősök sorával megismerkednünk? Mert kívánatos viselkedési modelleket, követhető mintákat kínálnak fel a sorskönyv-alakító, önépítő vágyfantáziáinkba.

Ezért ostobaság a gyerekektől a mesét visszakérdezni, a tanulságot összegeztetni, levonni. Hiszen gyakran reakcióikból világosan kitetszik, hogy a megértés ugyan részleges, de hallatlanul erőteljes volt, és ez bizony rendszerint sokkal hatékonyabb, mint az átfogó, de tisztán racionális, az érzelmi peccsétet nélkülöző értelmezés. Ráadásul ennek az összefüggésnek létezik a felnőttkori folytatása, analógiája is. Miszerint a „tudás”, úgy tűnik, sok központi pszichés folyamatot gátol. A bal agyfélteke, a racionalitás dominanciájával jellemezhető egyén alkalmatlanná válhat az intuícóra, az empátiára, az általa eddig nem ismert, váratlan tények, összefüggések, következmények felismerésére. Például „neki már nem lehet újat mondani”. Aki úgy gondolja, hogy sokat tud, az könnyen abba a tévedésbe eshet, hogy mindent kontrollálhat, és kívánsága szerint értelmezheti, végül alakíthatja világát.

Amint azt Berne részletesen kifejti, életünk végső forгатókönyve négy vektor eredejéként értelmezhető.

Ezek sorában bizonyára a legelső a *szülőktől kapott parancs*, korszerűbben „programozás”, démoni belső hangok összessége, amelyeket éppen az előbbiekre utalva a hellingeri családi lélekkel, másként a transzgenerációs traumák említésével lehet világosabbá tenni. (Ismereteink szerint Eric Berne-nek nem volt tudomása Hellinger munkásságáról, gondolatrendszeréről.)

A második sorskönyv, amelyet ugyancsak szüleinktől kapunk a bizalom, a szeretet szavaival: a konstruktív szülői program, az *ellensorskönyv*.

Harmadik sorskönyvként kihagyhatatlanul számba kell vennünk a mindenkori *tragédiák* (a háborúk, a végzetes balesetek, a járványos betegségek) *következményeit*.

A negyedik sorskönyv az erős egyéniségek küzdelmes életútja, amikor az előzők ellenére mégis alkalmassá válhatnak *az önálló*, a fentiekől jelentős részben eltérő, „független” életút megteremtésére.

Mit is tehetünk az ilyenfajta sorskönyvek megvalósulási esélyeinek gyarapítása érdekében? „Menj analízisbe, Ofélia?” Eszünk ágában sem volt ilyen gondolatokat kezdeményezni. Ellenkezőleg, Kodály Zoltán háromnegyed százados aforizmáját aktualizáljuk éppen Hellinger és Berne jelzett gondolatai, megfigyelései nyomán. Nevezetesen nem csupán a gyermek zenei, hanem teljes bizonyossággal a ránk bízott következő generációk irodalmi nevelését is legkésőbb megszületésük előtt kilenc hónappal meg kell kezdeni. Szülőként, nagyszülőként, rokonként, könyvtárosként, pedagógusként, egyáltalán, értelmes, tettekéss, felelősen gondolkodó felnőttként!

Mert a mítoszok, a mesék, a történetek, hallgatása, olvasása, a közben kialakuló szülő–gyerek párbeszéd, a ráismerés, az azonosulás, „a helyettem mondták ki, a szimbólumok fejezték ki” érzés megteremtődése – mind-mind a negatív sorskönyvtől való elszakadás, a szabad mintaválasztás esélyét növelik. Ezek pedig a boldogabb, sikeresebb életre, *az önálló sorskönyvek* megvalósítására adnak nagyobb esélyt.

Ezért kell tehát az eddigieknél sokkal többet tennünk annak érdekében, hogy a mesék visszakerüljenek mindennapjaink szokásrendjébe.

INGYENES PÉLDÁNYOK A KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS RÉGEBBI ÉVFOLYAMAIBÓL

A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóirat 2001–2006. közötti évfolyamaiból a szerkesztőség ingyen felajánl egész évfolyamokat vagy hiányzó lapszámokat.

Ebből a korlátozottan rendelkezésre álló hat évfolyamból bármelyik hazai könyvtár igényelhet példányokat. Az évfolyamokat vagy lapszámokat az igénylő könyvtárak munkatársai személyesen vehetik át vagy utánvétellel küldemény formájában kaphatják meg.

Az igényeket a beérkezés sorrendjében teljesítjük.

Megrendelés levélben a 3K szerkesztősége címén (1827 Budapest, Buda-vári Palota F. épület, 110. szoba), telefonon (1-224-3791), vagy e-mailben: (3k@oszk.hu).